

לשוננו לעם

עורכים: חיים א' כהן, דוד טלשיר, יוסף עופר

מתוך

כרך מה, תשנ"ד

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

מנחם מנדל על העברית בתל-אביב

יצחק דב (י"ד) ברקוביץ (תרמ"ו-תשכ"ז; 1885-1967), חתנו של שלום עליכם ומתרגמו הידוע לעברית, קנה לו שם בתולדות הספרות העברית החדשה לא רק כמתרגמו האמן של חותנו כי אם גם כסופר בזכות עצמו, שכתב סיפורים קצרים רבים, מחזות ורומנים. בשנת תרע"ד (1914), זמן קצר לאחר פרוץ מלחמת העולם הראשונה, עזב, יחד עם משפחת שלום עליכם, את אירופה והגיע לאמריקה, שבה עסק במשך ארבע-עשרה שנה בפעילות ספרותית ענפה. בשנת תרפ"ח (1928) עלה לארץ-ישראל והתיישב בתל-אביב, העיר הצעירה העולה מן החולות. כאן התגורר במשך קרוב לארבעים שנה, ולכאן העביר את פעילותו הספרותית רבת האנפין שכללה את עריכת הירחון הספרותי **מאזנים**, כתיבה, המקוזה, הוצאת כתבי שלום עליכם ועוד ועוד. החל משנת תרצ"א (1931) שימש ברקוביץ גם כחבר בוועד הלשון וכחבר האקדמיה ללשון העברית מאז ייסודה בשנת תשי"ד (1954) ועד לפטירתו בתשכ"ז (1967).

תל-אביב הצעירה, האפופה כולה עבריות חדשה, והיישוב החדש בכללו משמשים רקע לכתיבתו של ברקוביץ בארץ-ישראל ובפרט לשתיים מיצירותיו הגדולות: **ימות המשיח** ו**מנחם מנדל בארץ-ישראל**. בזו האחרונה (שבמהדורתה הראשונה [תרצ"ד] נשאה את כותרת המשנה "סיפור במכתבים") נטל ברקוביץ את גיבורו היהודי-גלותי של שלום עליכם, העבירו לאמריקה, הושיבו בתוך הציבור היהודי הגדול בברונזוויל שבניו-יורק, והעלהו לארץ-ישראל המנדטורית בתחילת שנות השלושים כתייר אמריקאי המחפש בארץ-ישראל עניין לענות בו. באמצעות מכתביו של מנחם מנדל לזוגתו שיינה שיינדל שבברונזוויל מצייר ברקוביץ את ארץ-ישראל החדשה ובעיקר את תל-אביב, "העיר שכולה יהודים", בכל חיוניותו. אך טבעי הוא שבתוך כל זאת לא נפקד גם מקומו של נס תחיית הלשון העברית בדיבור פה, השזור כל כולו במפעל הציוני-חלוצי ובתחיית הלאומיות החדשה בארץ.

מובאים כאן קטעים מ"מכתבו" השני של מנחם מנדל, שכותרתו: "כניסתו לתל-אביב". בתוך שפע החידושים המסחררים את ראשו עומד הוא נפעם גם לשמע בליל הלשונות הנשמע בעיר החלוצית ההומה יהודים יוצאי ארצות שונות. בתוך הבליל הזה בולטת אמנם הלשון הגרמנית ("אשכנזית" - הימים ימי "העלייה החמישית" - עליית יהודי גרמניה הנמלטים מן השלטון הנאצי), אך מעל כולך עולה כפורחת ומכריעה את כולן הלשון העברית הישנה הלבושה לבוש חדש, ובפי בני הדור החדש, ילידי ארץ-ישראל, היא אף הלשון היחידה - לראשונה בפי יהודים מאז חורבן הבית הראשון!

לזוגתי היקרה הצנועה החכמה מרת שיינה-שיינדל שתחיה. עם שלום כל בני ביתי, כולם יעמדו על הברכה.

ראשית באתי להודיעך, כי הנני, ברוך השם, בקו החיים והשלום. כה יתן אלוהים וכה יוסיף, שנשמע איש מרעהו רק בשורות טובות, ישועות ונחמות, מעתה ועד עולם - אמן.

והשנית, להוי ידוע לך, זוגתי היקרה, כי באתי בשלום לארץ-ישראל ונפלתי לתוך תל-אביב בעצם ימי הרעש, בשעה שהעיר עומדת כאמצע גידולה. אניות באות בכל יום מארבע פינות העולם, נושאות יהודים מאמריקה ומפולנייה, מליטה ומגרמאנייה, בהם עשירים ועניים, בעלי-בתים ופועלים, קאפיטאליסטים וחלוצים, וכולם בונים את העיר, חופרים בחול, מפרקים הרים וכובשים רחובות, בתים וחנויות צומחים ככמהים ופיטריות, מחירי קרקע עולים עד לשמיים, יהודים הומים ורועשים, מתרוצצים אנה ואנה, נושאים ונותנים, קונים ומוכרים, עושים עסקים ומרויחים ממון - וגם אני בתוכם. והלא רוצה את מסתמא לדעת, מה מראייה של תל-אביב עצמה? לכן חייב אני להקדים ולאמור לך, כי לתאר לפניך את טיב העיר הזאת ואת כל חמדותיה לא אעצור כוח. סופרים גדולים וטובים ממני כבר ניסו לכתוב את פרשת גדולתה, פיזרו לה תהילות ותשבחות, שפכו עליה ימים של דיו, קילקלו בשבילה תלי תלים של נייר - וכלום לא עלה בידם. שוי-נא בנפשך עיר כלילת-יופי, חמדת כל רואיה, מאירה ומוזהירה תחת תכלת השמיים, לוהטת כל הימים בחומו של תמוז, שוכנת על שפת הים, על-פני חולות של זהב, בהמון רחובות וסימטות, המרהיבים עין ביופיים, כולם שואנים ושמחים, צוהלים משמש, רובם עומדים בתחילת בנייתם, חפורים וחרושים בתוך עפר אדמדם רענן, זרועים שורות של פיגומים גבוהים, שעליהם מטפסים ועולים כל מיני בעלי-מלאכה יהודים, בנאים וצבעים, טייחים ונגרים, ושאר יגעי-כפים העובדים בחומר ובלבינים, המדרכות מכוסות חול, עצי-בניין ומוטות של ברזל, בתוך החצרות ורתחים בורות של סיד, מוטורים מטרטרים, מכונות רועשות, בולעות אבנים ופולטות מלט - עולם יהודי חדש נבנה והולך, ריח של ימות המשיח נודף באויר. וביותר יגדל החידוש, שתל-אביב זו, מראשה ועד סופה, ממסד עד הטפחות, היא עיר שכולה יהודים, בנויה ועשויה ומצויה רק בידי יהודים [...]. כל מנהיגי העיר יהודים הם, מאנשי מקומנו, בני אודיסה, יהופיין וכתריאליבקה, השוטרים - שוטרים יהודים, פקידי הדואר - צעירים משלנו, בחורים ובתולות, ואפילו מכבי-האש, ואפילו עורפי-הכלבים, ואפילו מנקי הביבים והבורות - כולם יהודים, אחינו ובשרנו, ולא יהודים פשוטים, אלא אנשי-המעלה, יודעי לשון וספר, הקוראים בעיתונים ומחרפים איש את רעהו על

טהרת לשון-הקודש. להודיעך, שלשון-הקודש מושלת כאן בכיפה, יושבת ראשונה במלכות, מציצה מכל שלטי הבתים והחנויות, המשרדים והבאנקים, המסעדות והתיאטראות, תריסי המשקאות וסוכות הסנדלרים - מכל דלת ושער ומכל פינה וגדר שוחקות לעיניך האותיות המרובעות, המאירות, המחיות נפשות, אותיות לשוננו הקדושה, לשון הסידור והחומש. כל הקרונות והאבטומובילים וכל מיני עגלות של רוכלים, מוכרי-חלב ומסייעי-לבינים - כולם מצויירים ומדובקים בטבלאות עבריות. ולא עוד, אלא שבעיני ראיתי בעל-עגלה יהודי עם סוס יהודי - ודיבר בעל-העגלה בלשון-הקודש, והסמלון שעל הסוס אף זה היה מקושט בגושפנקה עברית ומגן-דויד על-גביה. כשראיתי זאת, בירכתי ברכת "שהחיינו", ולמה אכסה ממך, זוגתי היקרה? דמעות עלו בעיני.

[...] ומדברים פה בכל הלשונות אשר תאוו נפשך: רצונך ביהודית - הרי יהודית, ברוסית - הרי רוסית, ואנגלית, ופולנית, ואשכנזית - אשכנזית אתה שומע כאן על כל פסיעה ופסיעה, בזכותם של פליטי היהודים האשכנזים, שהחליפו פה כוח ושאפו רוח, נמלטו מחמת המציק ומצאו מנוחה בכרם אביהם, תחת גפנו ותחת תאנתו. אך יותר מכל הלשונות קולטות אזניך את צילצולה הנעים של לשוננו העתיקה, לשון-הקודש. ראשית, מפני החידוש שבדבר ומפני הפלא הגדול. ושנית, משום שבני הדור החדש, ילידי הארץ, אמנם אינם מכירים לדבר בלשון אחרת, והפועלים אף הם מדברים כאן על-פי רוב בלשון-הקודש, ולמראיהם מוכרחים גם העשירים והאריסטוקראטים לדבר בלשון זו, כי איך לא יבושו האריסטוקראטים ולא ייכלמו, אם הפועלים הפשוטים ידברו בלשון-הקודש והם ישתמשו בלשון-חול? אני עצמי אף אני מנסה את כוחי לדבר בלשון-הקודש, היינו: כשאני פוגש אדם בחוץ, אני אומר לו "שלום", וכשאני נפטר מפניו, אני אומר "שלום וברכה" - כך הוא המנהג כאן. אמנם אין זה מספיק עדיין, ובחפץ-לב הייתי מוסיף על דיבורי עוד מעט. שהרי בנדאי לא נעלם ממך, זוגתי היקרה, כי עם-הארץ לא הייתי חלילה מעולם, בימי נערותי הצטיינתי דווקא בתפיסה מהירה, ואחר-כך, כשהיינו סמוכים על שולחנם של אביך ואמך, עליהם השלום, הייתי מציץ לעתים קרובות בספרי-מליצה ומעיין גם בעיתון עברי. ואולם דבר אחד עומד לי לשטן על דרכי, שכאן בארץ-ישראל גזרו על הקמצים וקבעו במקומם רק פתחים בלבד - ולפיכך, כשאני שומע מלה הנאמרת בפתחים, אני צריך קודם-כל להפוך בה במחשבתי ולהחזירה לקמצים, ושוב אין לי פנאי לתפוס את המלים הבאות אחריה.